

SWOT-АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Івасечко Ольга, Дорош Леся

Національний університет "Львівська політехніка"

(стаття надійшла до редколегії – 7.11.2016 р., прийнята до друку – 9.12.2016 р.)

© Івасечко О., Дорош Л., 2016

Розглянуто проблему реформування енергетичного сектору України, що викликана глобальними, регіональними та локальними тенденціями у енергетичній сфері та зміною політичних, економічних та безпекових пріоритетів України у контексті російсько-українського конфлікту. На основі аналізу "Нової енергетичної стратегії України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція" (НЕС 2020) за допомогою методики SWOT-аналізу виокремлено переваги та недоліки енергетичної безпеки України, а також зовнішні та внутрішні загрози та можливості у цій сфері.

Ключові слова: енергетична безпека, Нова енергетична стратегія України до 2020 р., Угода про асоціацію України з Європейським Союзом, конфлікт на Сході України.

SWOT-ANALYSIS OF UKRAINE'S ENERGY SECURITY

Olga Ivasechko, Lesya Dorosh

The article considers the problem of reforming of the Ukrainian energy sector, which is caused by global trends in the energy sector and by changes of Ukrainian political, economic and security priorities in the context of the Russia-Ukraine conflict. Taking into consideration efforts of the international community in combating climate change, the research analyses Ukraine's international obligations in the context of signing the Paris Agreement 2015 on greenhouse gases emissions mitigation. It is emphasized that this fact, in its turn, constrains our state authorities in revising the state policy in the energy sector, taking into account the necessity to attract significant investments for implementation of the reform. Particular attention is paid to the Ukraine's EU integration course in the energy sector, especially on harmonization (adaptation) of the Ukraine-European Union Association Agreement in this field. It is asserted that the association with the EU allows Ukraine to find new ways of creation of qualitative energy security. Based on the analysis of the "New Energy Strategy of Ukraine Until 2020: Security, Energy Efficiency, Competition" (NES 2020), the author defines strengths and weaknesses of Ukraine's energy security, as well as its internal and external threats and opportunities. The article deals with opinions of leading Ukrainian experts on implementation of the new energy strategy. The basic formula of Ukraine's energy security is determined as following: energy efficiency and energy saving + proper usage of its own resources + diversification of imported energy supply + creation of strategic reserves + integration into the EU energy space. Implementation of these main components will allow creating and maintaining of strong and sustainable state energy security. The article emphasises three possible scenarios of Ukrainian energy sector development until 2020: "Europeanization of Ukraine's energy market", "Preservation of the status quo in energy relations", "Loss of independence in energy policy".

Key words: energy security, New Energy Strategy of Ukraine Until 2020, the Ukraine-European Union Association Agreement, conflict in the East of Ukraine.

Новітні глобальні виклики, а також трансформація внутрішнього політичного та економічного становища України поставили на порядок денний питання уточнення пріоритетів та термінів імплементації цілей нашої держави у сфері енергетичної безпеки. Важливо виокремити позитивну тенденцію, яка спостерігається сьогодні в Україні, і полягає у перманентному напрямі її європейського вектору, що, своєю чергою, дає змогу формувати необхідне законодавче, інституційне та організаційне забезпечення реформ. Однак реформування суттєво відстає від очікувань українського суспільства та прийнятих нашою державою міжнародних зобов'язань. Важливе місце у

цьому процесі займає у сфера енергетики, яка завжди для нашої країни залишалась пріоритетною у світлі енергетичних переваг та залежностей нашої держави. Актуалізує комплексне дослідження енергетичної безпеки України сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників глобального, регіонального та локального масштабів, реагувати на які змушена наша держава та які позначаються на перебігу реформ енергетичної сфери України (гальмують чи активізують їх).

У глобальному контексті йдеться передусім про вирішення глобальних проблем сучасності, головно в енергетичній сфері. У цьому контексті одним із наріжних каменів у забезпеченні енерге-

тичної безпеки України є спільна активність нашої держави у подоланні глобальної проблеми зміни клімату. Важливим досягненням у цьому напрямі стало прийняття спільними зусиллями світової спільноти тексту посткіотської угоди в Парижі у 2015 р., відповідно до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Цей документ встановлює амбіційні завдання держав-підписантів з пом'якшення процесу кліматичних змін завдяки зменшенню викидів парникових газів. Оскільки Україна також долучилась до кола держав-учасників Паризької угоди 2015 р., то це зобов'язує нашу державу кардинально реформувати структуру системи енергозабезпечення, посилити вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки, що потребує залучення значних інвестицій в енергетичну галузь [5].

У регіональному вимірі незаперечного значення для енергетичної безпеки України набувають можливості, пов'язані з імплементацією завдань, визначених стратегічними документами, до прикладу, такими, як: Угода про Асоціацію України з Європейським Союзом та "Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція" (НЕС 2020). Тут слід наголосити на тому, що відповідно до Угоди про Асоціацію України з Європейським Союзом наша держава взяла на себе зобов'язання привести діяльність енергетики у відповідність до його стандартів, щоб надалі інтегруватись у єдину енергетичну систему об'єднаної Європи [6].

Локальний вимір викликів, звичайно, пов'язаний із російсько-українським конфліктом на Сході України. З енергетичного боку слід розуміти, що окупація окремих регіонів України та агресія Російської Федерації призводить до того, що завдано шкоди об'єктам критичної інфраструктури, зменшено ресурсну базу паливно-енергетичного комплексу, порушено економічні зв'язки між суб'єктами господарювання, що становить суттєву загрозу не тільки енергетичній безпеці України, але й екологічній та техногенній. На національному рівні значення має й подолання відомчих суперечностей у галузі, що підживлюються політичною конкуренцією та кон'юнктурними впливами. Енергетична сфера завжди була надто прибутковою для окремих представників політичної еліти України та економічного істеблшменту, відтак, без подолання таких загроз, є неможливим успішне просування реформ, а, відтак, і трансформація нашої держави та становлення її як правової, конкурентоспроможної, демократичної країни.

Метою цієї статті є комплексний аналіз Нової енергетичної стратегії України та на його основі виокремлення сильних та слабких сторін енергетичної безпеки нашої держави (акцент на внутрішніх чинниках), а також можливостей та загроз енергетичній галузі України (врахування зовнішніх чинників).

Проблема гарантування енергетичної безпеки України була актуальною завжди, а, відтак, їй присвячували свої дослідження значна частина українських учених та аналітиків, серед них, зокрема, І. Бобров, І. Діак, О. Крамар [1; 2; 3]. Також особливу увагу вітчизняні дослідники звертали на проблеми адаптації законодавства України в енергетичній сфері до стандартів Європейського Союзу задля інтеграції нашої держави у спільний енергетичний ринок Об'єднання. З-поміж них: А. Чубик, Л. Шавалюк, Л. Шангіна [7; 8; 9].

У світлі комплексного розгляду зазначених чинників різного геополітичного рівня доцільним є й врахування новітніх аналітичних документів у енергетичній галузі, які визначають пріоритети України на близьку та далеку перспективу. Особливий внесок у цьому контексті зробив Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, де у 2015 р. оприлюднено аналітичну розвідку "Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція" (НЕС 2020) [4]. Так, згідно із запропонованою національною Стратегією, що є системним документом, спрямованим на реформування енергетичного комплексу України на період до 2020 р., визначаються цілі та алгоритми реалізації розвитку енергетики. Відтак важливість цього документа є особливою для вироблення подальших стратегій і галузевих програм на довгостроковий період. Прогнозні показники, що містяться в документі, демонструють лише загальну траєкторію розвитку попиту та пропозиції на енергетичні ресурси. Вони (показники) мають бути більш розширеними та деталізованими вже у розробленому плані заходів Кабінету Міністрів України на виконання НЕС 2020.

Як зазначалось, цей документ розробив аналітичний Центр Разумкова, інші провідні неурядові організації та науково-дослідні інституції України за підтримки Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки. Під час підготовки НЕС 2020 внесено пропозиції щодо змісту запропонованого документа таких поважних міжнародних організацій, як Міжнародне енергетичне агентство, Секретаріат Енергетичного співтовариства, Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй, Світовий Банк, представництво Європейського Союзу в Україні, Європейський банк реконструкції та розвитку та ін. Отже, проект НЕС 2020 вражають результатом спільних зусиль експертного середовища України та поважних міжнародних установ [9, с. 3]. Відповідно до цієї стратегії головною ціллю є гарантування безпеки енергопостачання і перехід до ефективного енергозбереження та використання енергетичних ресурсів із впровадженням інноваційних технологій [4].

Цінна інформація про енергетичну безпеку України репрезентована також в Аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України у 2016 р. [5]. З-поміж періодичних видань з цієї тематики актуальна інформація міститься в журналі “Український тиждень” [8, с. 2–3; 3, с. 18–20]. Важливим елементом джерельної бази дослідження енергетичної безпеки України є й новітні нормативно-правові акти, у яких енергетичній галузі відведено одне із ключових місць. У нашому випадку йдеться, передусім, про Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого [6].

Враховуючи чималу кількість джерел з питань гарантування енергетичної безпеки України, зокрема аналітичного спрямування, та широку нормативно-правову базу з цього питання, все ж треба зазначити, що сьогодні немає комплексного дослідження енергетичної безпеки України, у якому б чітко визначались основні її складові. Відтак, актуальним є дослідження такої складової національної безпеки України із використанням методики SWOT-аналізу, що дає можливість визначити переваги та недоліки, загрози та можливості України у цій сфері [5; 6].

Аналізуючи національний вимір забезпечення енергетичної безпеки на сучасному етапі, слід передусім за вихідний пункт брати військові дії на Донбасі й економічну кризу, що тривають вже понад два роки. За цих обставин електроенергетика України зазнала суттєвих трансформацій та актуалізувалося питання реформування енергетичної сфери нашої держави, наслідком якого в разі його успіху стане те, що вже за кілька років Україна буде позбавлена небезпечної залежності від зовнішніх чинників. Реформа енергетичного сектору України уже сьогодні призвела до кардинальних змін в електроенергетичній сфері. Варто зазначити, що найважче змінити саме внутрішні правила гри, ліквідувати монополізм та дати поштовх для функціонування та діяльності конкурентно незалежних одна від одної компаній. Це, своєю чергою, підвищить якість обслуговування споживачів та ускладнить отримання поставальниками надприбутків. Окрім цього, упродовж тривалого часу питання забезпечення енергетичної безпеки України на національному рівні пов'язувалось з диверсифікацією джерел імпорту газу. Однак сьогодні вітчизняні експерти часто констатують той факт, що кардинальне зменшення споживання енергоресурсів на внутрішньому ринку – це єдиний спосіб до вирішення цієї проблеми.

Варто окреслити зміни, які відбулися в енергетичній галузі за час військового конфлікту на сході України: по-перше, наша держава розпочала просування до енергетичної незалежності від РФ. Йдеться про мінімальні обсяги закупівлі газу в Росії,

налагодження альтернативних поставок ядерного палива та енергетичного вугілля, суворі умови імпорту електроструму. По-друге, конкуренція, запровадження вільного ціноутворення, прозорих ринків і чесних правил гри. По-третє – енергоефективність. Необхідно наголосити на тому, що ринкові ціни змушують економити. Так, для прикладу, за даними “Нафтогазу України”, упродовж 2014–2015 рр. споживання блакитного палива у нас зменшилося на 31 %. По-четверте, збільшення енергетичної незалежності від Кремля позбавило олігархів і політичну верхівку потужного грошового потоку. Йдеться про послаблення впливу олігархів не тільки на енергетику, але й на широкий перелік процесів у державі.

Позитивним моментом щодо матриці трансформації енергетичного сектору України у регіональному вимірі стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Наша держава взяла на себе зобов'язання увідповіднити діяльність енергетики його стандартам, щоб надалі інтегруватись у єдину енергетичну систему об'єднаної Європи [8, с. 2–3]. Однак українські реформатори ще не оцінили переваг такого європейського шляху, тому що держава перебуває у процесі ухвалення необхідного законодавства на виконання директив ЄС. Окрім цього, в перспективі Україна отримає ті переваги, якими користуються сьогодні європейці. Це означає: жоден монополіст-олігарх серед тих, хто сьогодні контролює енергокомпанії України, не зможе викривляти ринок і буде змушений працювати за загальними правилами. Отже, європейське законодавство дає змогу створити суворе та рівноцінне для всіх “поле гри”, яке позбавить олігархів можливості чинити суспільно-політичний тиск і створить умови для розвитку держави.

Вітчизняна енергетика упродовж десятиліть була наріжним каменем економіки. Тому оновлена енергетична галузь стане праобразом оновлення країни та дороговказом для її трансформації в бік ринку, конкуренції, розвитку. Відповідно до аналітичної розвідки “Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція” (НЕС 2020) головною ціллю України повинно стати гарантування безпеки енергопостачання і перехід до ефективного енергозбереження та використання енергетичних ресурсів із впровадженням інноваційних технологій [4].

Існують різні думки науковців щодо реалізації плану НЕС 2020, зокрема: Іван Плачков, голова ГО “Всеукраїнська енергетична асамблея”, стверджує про необхідність врахування у стратегії енергетичного балансу. Для того, аби розвиток енергетичного комплексу відбувався правильно, швидко і економічно вигідно, він визначає три цільові потреби: 1) розроблення енергетичного балансу країни (власні поклади вугілля, газу, нафти, урану); 2) обчислення можливостей вироблення вторинних енергоресурсів Україною

(електроенергія, газ, тепло, гідроенергетика); 3) розглянути усі потреби через призму споживання і економіки кожного населеного пункту (виявити дисбаланс і знайти можливості його подолання). Єдиною формулою успіху І. Плачков вважає економічно основу ціну з адресованою дотацією для малозабезпечених прошарків населення [9, с. 46].

Натомість вітчизняний експерт в енергетичній галузі, С. Голікова, директор “Транс Енерго Консалтинг”, зазначає, що потрібно створити конкурентні енергетичні ринки, до яких належатимуть ринки природного газу, електроенергії, теплової енергії, нафти і нафтопродуктів, вугілля та біопалива. Для того, щоб система реформування цих ринків була дієвою, потрібно розглядати питання їхнього розвитку через призму інших проблем України: безпекового виміру (в Україні немає чіткої концепції захисту енергетичних об’єктів), інституційної складової (створення незалежного регуляторного органу), правильної системи тарифоутворення та соціального захисту [4].

На думку А. Перевертаєва, експерта Світового Банку при Міністерстві енергетики та вугільної

промисловості України, найважливішими є два аспекти – енергоефективність та відновлювані джерела енергії. Якщо ж перша особливість може бути набутою суспільством за допомогою постійних інформаційних впливів, то друга є лише можливістю України до розроблення і ефективного використання власних ресурсів [9, с. 49].

І. Карп, почесний директор Інституту газу, академік НАН України, впевнений, що енергетична безпека залежить насамперед від внутрішніх факторів, від загального стану економіки та політичної стабільності. До важливих аспектів розвитку також належать технології, які потрібно внести до пріоритетів питання енергетичної безпеки [4].

Відповідно до плану “НЕС-2020” (за умови його імплементації) автори статті комплексно проаналізували різні складові для гарантування енергетичної безпеки України та за допомогою методики SWOT-аналізу визначено сучасні тенденції, особливості та майбутні можливості України в енергетичній сфері, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні фактори ризику та впливи. Результати аналізу відображено у таблиці:

SWOT-аналіз енергетичної безпеки України

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<p>Сильні сторони (STRENGTHS):</p> <ul style="list-style-type: none"> побудова надійної основи для конкурентноспроможної економіки; досягнення рівня енергетичної самодостатності; покращення безпекового виміру економіки, енергетики та навколишнього середовища; сприяння внутрішнім реформам за умов інтеграції мереж із ЄС; створення енергоефективного суспільства; розвиток наукового потенціалу; створення робочих місць; створення можливості переоснащення як індустрії енергетики, так і промисловості країни загалом; впровадження стимулюючих податків; розвиток відновлюваних джерел енергії. 	<p>Слабкі сторони (WEAKNESSES):</p> <ul style="list-style-type: none"> політична нестабільність; важка імплементація стандартів ЄС у енергетичній сфері; застарілий енергетичний комплекс; збільшення вартості на енергоресурси; слабке використання природних ресурсів; недостатня кількість інвестицій, зокрема від приватного сектору; складність економічних трансформацій; складність досягнення стратегічних цілей у сфері енергетики в Україні; технологічна відсталість; зношення систем енергопостачання; непрозорість і високий рівень корупції; депрофесіоналізація енергетичної галузі; хибність низки нормативно-правових актів; відсутність інформації в органах державної влади про реальний стан в паливно-енергетичного комплексу.
Зовнішнє середовище	<p>Можливості (OPPORTUNITIES):</p> <ul style="list-style-type: none"> інтеграція з енергетичним сектором ЄС; інноваційне оновлення відповідно до світових стандартів; реформація енергосистеми; зміцнення глобального зв’язку; залучення іноземних інвестицій; посилення енергозощадження і енергоефективності; правильне використання власних ресурсів; диверсифікація імпорту енергоресурсів; створення стратегічних резервів паливно-енергетичних ресурсів. 	<p>Загрози (THREATS):</p> <ul style="list-style-type: none"> зовнішня агресія постачальника енергоресурсів; важке забезпечення стабільності транспортування енергоресурсів; залежність від іноземних енергоресурсів; офшоризація економіки; нехтування правилом “декарбонізації”; можлива втрата транзитного статусу; самоізоляція після недотримання правил ЄС чи їх неадекватного впровадження.

Враховуючи перелічені у таблиці показники, увагу слід зосередити на можливостях та загрозах енергетичній безпеці України. Так, відповідно до даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, вартість імпорту газу становить 5233,2369 грн за 1 тис. м² (станом на 29.07.2016 р.). На думку аналітиків, якщо ж правильно розподілити кошти, що йдуть на закупівлю газу, можна розпочати видобуток власних покладів газу, що розташовані більшою мірою на шельфі Чорного моря і в Карпатських горах. По-перше, це надасть можливість енергетичної незалежності. По-друге, такі проекти завжди мають швидкий термін окупності [4]. Важливим є також те, що проблема зі збереження та використання енергоресурсів не дає змоги знизити енергоємність ВВП, інтенсифікувати розробку власних покладів, сформувати стратегію власного енергорезерву тощо. Для вирішення цієї проблеми потрібно проводити реформи в країні, починаючи від вдосконалення нормативно-правової бази діяльності енергетичних заводів до визначення стандартів відповідно до ЄС у сфері енергетики.

Загалом, існує базова формула енергетичної безпеки України: енергозаощадження і енергоефективність + правильне використання власних ресурсів + диверсифікація імпорту енергоресурсів + створення стратегічних резервів + інтеграція в енергетичний простір ЄС [9, с. 8]. Дотримання цих правил дасть можливість створити і підтримувати сильну і сталу енергетичну безпеку країни.

У контексті зазначеного вище, слід враховувати те, що наша держава не може розраховувати на стабілізаційні для економіки можливості у сфері енергетики, зокрема у використанні нетрадиційних енергоносіїв, оскільки цілі, заявлені в Стратегії, залишаються декларативними, фактично не імplementуються на державному рівні. Йдеться, зокрема, про такі вимоги, як підвищення рівня виробництва власних первинних енергетичних ресурсів; диверсифікація зовнішніх джерел постачання первинних енергетичних ресурсів; закріплення стратегічного положення України в міжнародній системі транспортування енергоносіїв; забезпечення внутрішньої енергетичної незалежності через подолання монополізму й розвитку конкуренції між основними підприємствами енергетичного сектору України тощо. Враховуючи декларативність таких цілей, аналітики виокремлюють три можливі сценарії розвитку подій в енергетичній сфері на період до 2020 р.: “європеїзація енергетичного ринку України”, “збереження статус-кво в енергетичних відносинах”, “втрата незалежності в енергетичній політиці” [7].

Отож для недопущення розвитку третього сценарію першочерговим завданням України повинно

стати переформулювання Енергетичної стратегії, її оформлення як чіткого цілісного документа (а не фрагментарних галузевих блоків) із урахуванням реалій сьогодення, зокрема воєнних, та перспектив розвитку енергетичної галузі нашої держави, європейського регіону та людства загалом. Ця стратегія повинна дати чіткі відповіді на виклики та запропонувати бачення використання шансів, що їх має Україна в контексті реалізації енергостратегій РФ та ЄС. Цей документ має розглядати Україна як базовий під час реалізації курсу на інтеграцію української енергетичної інфраструктури в енергетичний простір ЄС.

Підсумовуючи, треба зазначити, що загалом в енергетичній сфері України діє група чинників, що не дають змогу розвиватися чи навіть реформувати ситуацію щодо енергетичної безпеки. Однак подолання та мінімізація їхнього впливу все ж можлива у кількох варіантах. По-перше, відносини асоціації з ЄС дають змогу Україні знайти нові шляхи до створення насправді якісної ситуації щодо енергобезпеки. По-друге, конфлікт із постачальником енергоресурсів зумовлює необхідність пришвидшеного пошуку нових ринків та розвитку і розроблення власних енергетичних можливостей. Отож перспективними слід вважати подальші дослідження проблем адаптації до викликів сьогодення, головню узгодження національного законодавства в енергетичній сфері із нормативно-правовими актами Європейського Союзу в контексті імplementації Угоди про асоціацію України з ЄС із урахуванням екологічного аспекту як невід’ємної складової енергетичної безпеки держави.

1. Бобров Є. А. Енергетична безпека держави / Є. А. Бобров. – К. : Університет економіки та права, ВНЗ “КРОК”, 2013. – 306 с. 2. Діак І. В. Енергетична безпека України / І. В. Діак. – К., 2001. – 172 с. 3. Крамар О. Великі зміни / О. Крамар // Український тиждень. – 2016. – № 9 (433). – 4–10 березня. – С. 18–20. 4. Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція [Електронний ресурс] // Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2015. – № 1 (150). – 56 с. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/1_8_2015_Energy_1121_A4.pdf. 5. Проблема реформування та інтеграції енергетичного сектору до ЄС [Електронний ресурс] // Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році”. – К. : НІСД, 2016. – 688 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf. 6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з

- атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон № 1678-VII від 16.09.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011. 7. Чубик А. Енергетична безпека в контексті відносин України з Європейським Союзом / А. Чубик, Т. Темнюк // *Компас 2020: Україна в міжнародних відносинах: цілі, інструменти перспективи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07751.pdf>. 8. Шавалюк Л. Матриця трансформації / Л. Шавалюк // *Український тиждень*. – 2016. – № 9 (433). – С. 2–3. 9. Шангіна Л. Національна безпека і оборона / Л. Шангіна // *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. – 2015. – № 1 (150). – 56 с. 10. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy – 2006: Green Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf](http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf).
1. Bobrov Ie. A. Enerhetychna bezpeka derzhavy / Ie. A. Bobrov. – К. : Universytet ekonomiky ta prava, VNZ “KROK”, 2013. – 306 с. 2. Diiak I. V. Enerhetychna bezpeka Ukrainy / I. V. Diiak. – К., 2001. – 172 с. 3. Kramar O. Velyki zminy / O. Kramar // *Ukrainskyi tyzhden*. – 2016. – No. 9 (433). – 4–10 bereznia. – S. 18–20. 4. Nova enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2020 roku: bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentsiiia [Elektronnyi resurs] // *Natsionalna bezpeka i oborona. Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen imeni Oleksandra Razumkova*. – 2015. – No. 1 (150). – 56 s. – Rezhym dostupu: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/1_8_2015_Energy_1121_A4.pdf. 5. Problema reformuvannia ta intehratsii enerhetychnoho sektoru do YeS [Elektronnyi resurs] // *Analychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2016 rotsi”*. – К. : NISD, 2016. – 688 s. – Rezhym dostupu: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf. 6. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. Zakon № 1678-VII vid 16.09.2014. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011. 7. Chubyk A. Enerhetychna bezpeka v konteksti vidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom / A. Chubyk, T. Temniuk // *Kompas 2020: Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh: tsili, instrumenty perspektyvy* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07751.pdf>. 8. Shavaliuk L. Matrytsia transformatsii / L. Shavaliuk // *Ukrainskyi tyzhden*. – 2016. – No. 9 (433). – S. 2–3. 9. Shanhina L. Natsionalna bezpeka i oborona / L. Shanhina // *Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen imeni Oleksandra Razumkova*. – 2015. – No. 1 (150). – 56 s. 10. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy – 2006: Green Paper [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [/http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf](http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf).